Книгознавчі читання в НБУВ, присвячені реконструкції Бібліотеки Ярослава Мудрого

Бібліотека київського князя Ярослава Мудрого, заснування якої літописні джерела відносять до 1037 р., є явищем унікальним і непересічним в історії культури, освіти України.

Метою книгознавчих читань, організованих науково-видавничим відділом НБУВ, було привернення уваги широкої громадськості, наукових кіл, уряду до видатної події в культурному житті України - фундації на її одвічних землях першої книгозбірні, яка виконувала комплексну інформаційну функцію - власне княжого книгосховища, архіву, документосховища, музею, видавничого осередку, місця інтелектуального спілкування, проведення духовного дозвілля.

Інтерес до теми виявився непідробним і тому зал засідань Ученої ради Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського був вщент переповнений. Звичайно, мали значення і конкретні доповідачі, думку яких хотілося знати. Перед присутніми виступили генеральний директор НБУВ, академік НАН України О.С.Онищенко, провідний український книгознавець, директор Інституту українознавства ім.І.Крип'якевича академік НАН України Я.Д.Ісаєвич, заввідділом історичного краєзнавства Інституту історії України НАН України, директор Інституту української книги НБУВ академік НАН України П.Т.Тронько, лауреат Державної премії України ім.Т.Г.Шевченка та премій фондів Антоновича, ім. Є.Маланюка, ім. Олени Пчілки, ім. О.Копиленка письменник В.О.Шевчук, директор Національного заповідника «Софія Київська» В.Н.Ачкасова, д. філол.н. М.М.Пещак, к.і.н. Є.В.Рукавіцина-Гордзієвська.

Читання відкрив проф. Олексій Онищенко. Саме в НБУВ зберігається колекція бібліотеки Софії Київської. Зрозуміло, підкреслив учений, це не та збірка, яка була за Ярослава Мудрого, але наукова цінність її незаперечна. Софійська бібліотека - це фактично уособлення, символ інтелектуальної, бібліотечної, книжкової справи. То - першовитоки, першопочатки бібліотечної справи, бібліотечного процесу в Україні. Закладена заснуванням бібліотеки Ярослава Мудрого ідея має глобальне значення і глибокий масштабний зміст, це є ідея творення, побудови книжкової справи, культури, освіти, духовності.

Книжки перекладалися з грецької на давньоруську, продовжив промовець, і так народ учився. За часів Київської Русі, як свідчить літопис, грамотним був доволі широкий прошарок населення, набагато більший, ніж інколи здається. Вміли читати не тільки верхівка, служителі на той час численних монастирів, а й простий люд. Відтоді йде традиція введення книжкового фонду в освітній і загальний культурний процес та обіг.

Учені та дослідники ще довго сперечатимуться щодо Бібліотеки в Софії, вважає Онищенко. І триватиме та суперечка доти, доки не буде знайдено хоча б одну книгу з тієї збірки. Втім, можна і потрібно скласти уявлення про зміст і структуру колекції. В ній було закладено структуру універсальної бібліотеки. Хоча в зібранні містилася література релігійного та історичного змісту, але вона включала всі галузі науки і, власне, була полігалузевою.

Доля книгозбірні досі невідома. Існують різні версії: загинула під час татарського нашестя; була розподілена Ярославом Мудрим між своїми дітьми; роздарована монастирям; захована десь у підземеллях Києва чи в приміській зоні. Пошуки книгозбірні велися, вони продовжуються й нині. Ідея відшукати бібліотеку надихає сучасних дослідників, істориків до нових розшуків. Недарма галерею скульптур, що веде до фондів Національної бібліотеки, розпочинає бюст князя Ярослава як засновника першої в Київській Русі книгозбірні.

Генеральний директор НБУВ закликав наукову громадськість взятися за реконструкцію бібліотеки, її пошук на основі історичних джерел.

- Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського має намір порушити перед Національною комісією ЮНЕСКО питання про внесення у план підготовки до 2000-ліття від Різдва Христового щодо реконструкції бібліотеки Ярослава Мудрого. Науковцям, дослідникам варто постійно проводити семінари, круглі столи, читання, присвячені князівській бібліотеці.

Слово надається академіку НАН України П.Т.Троньку. Ще як заступник голови Ради Міністрів УРСР він спільно із заввідділом ЦНБ ім. В.І.Вернадського НАН України М.П.Візиром організував пошуки скарбниці. Отже, можна говорити про ініціативу щодо цього заходу саме Національної бібліотеки України.

У 30-х роках у зв'язку з переїздом уряду Косіора мав будуватися урядовий центр на місці, де височів Михайлівський Золотоверхий монастир. Отже, трагічну долю шедевру було визначено. Мала зводитися і дача для Постишева. Працювали на цьому об'єкті спеціальні підрозділи органів внутрішніх справ. Коли закладався фундамент, будівельники наткнулися (це розповів перед смертю своїй дружині головний інженер Штейнберг) на шкіряні мішки з теками. Штейнберг доповів своєму керівництву про старовинні рукописні, як він розумів, цінні книжки.

П.Тронько вважає, що могло йтися про збірку Ярослава Мудрого. Але начальство Штейнберга розпорядилося кинути мішки назад у підвал.

Усі, хто працював разом з ним, давали підписку про нерозголошення таємниць зведення об'єкту. Але з часом інформація про знайдений скарб просочилася. Чутки ставали легендою.

Обстежити зону, в якій проживали урядовці, зокрема сам перший секретар ЦК КПРС В.Щербицький, звичайно, не було ніякої можливості.

П.Тронько наважився доповісти йому про ситуацію. І Щербицький сказав: «Напиши мені доповідну записку».

Перший її варіант писав Візир. Тронько коригував. Папір був вручений особисто першому секретареві. Той прочитав і наклав таку резолюцію: «Прошу уважно розглянути записку і провести пошукові роботи по виконанню тих пропозицій, які були викладені».

Пошуками займався управляючий справами ЦК Доценко. На жаль, нічого виявлено не було. Але справа з бібліотекою на цьому не закінчилася. Її передоручили археологам. Причетна до

пошуків і Марія Андріївна Орлик. Позитивних результатів досягти не вдалося.

- Глибоко, прискіпливо цим питанням ніхто не займався, - зауважив П.Тронько.

Він запропонував організувати штаб з пошуку Софійської бібліотеки, на чолі котрого має стати проф. Олексій Онищенко.

- Прихильників цієї ідеї, - продовжив Петро Тимофійович, - як ми бачимо по переповненій аудиторії, дуже багато.

- Прийшли інші часи для України. Демократична держава, її уряд мають по-новому, зацікавлено, в інтересах держави подивитися на пошук духовних скарбів народу, - підсумував П.Тронько. - Вченим повинні, нарешті, дозволити вести повноцінні розкопки на території Межигірського монастиря. Треба шукати прибічників, однодумців, доброчинників, спонсорів, які б могли фінансувати наукові дослідження.

Якщо ми знайдемо хоча б три книги з цієї збірки, то цим пишатиметься не тільки Національна бібліотека, не тільки Україна, а й уся Європа: культура Київської Русі належить усьому людству.

З великим інтересом було прослухано доповідь відомого українського книгознавця, автора наукових праць, які вже стали класичними, основоположними, директора Інституту українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, академіка НАН України, проф. Я.Д.Ісаєвича. Він коротко охарактеризував історію української книги, торкнувся особливостей процесу її розвитку, поширення та складної долі. Спинився на традиціях книгописання. Й що було дуже цікаво, висвітлило особистість ученого в новому ракурсі, - взяв участь в обговоренні наступних доповідей та імпровізованих дискусій, які виникали у ході читань.

Блискучою, жвавою, побудованою на оригінальному матеріалі, щедро пересипаному поетичними вставками, була доповідь знаного українського письменника В.О.Шевчука «Про Київський атеней. Його передісторія та коротка історія в XVII-XVIII ст.»

Київський атеней* згуртувався довкола Єлисея Плетенецького і розгорнув активну діяльність. Поряд функціонувала Печерська друкарня, де перекладалися і редагувалися призначені для друку книги, писалися передмови, присвяти, складалися вірші...

Другий визначний атеней юрмився довкола Петра Могили. За його доби розпочалася і відбудова стародавніх храмів.

- Київський атеней зростав у грандіозну духовну споруду, а сам храм, - підкреслив Валерій Шевчук, - ставав своєрідним маленьким атенеєм.

Останнім сплеском осередку, який існував майже два століття, дослідник вважає «Вільне поетичне товариство», що діяло у 80-ті роки XVII ст. в стінах Київської академії під проводом Іренеї Фальківського.

На рівні наукового відкриття можна розглядати доповідь с.н.с. Українського мовно-інформаційного центру НАН України, д. філол. н., проф. М.М.Пещак: «Бібліотека Ярослава Мудрого і зародження в ній бібліографічного опису». Власне, нею вчена накреслює перші кроки й орієнтири для гіпотетичної реконструкції Бібліотеки. Матеріал побудований на ретельному дослідженні й аналізі джерел: Ізборників Святослава 1073 та 1076 років, «Повісті временних літ» та ін.

- Внутрішньотекстова бібліографія, - наголошує Марія Пещак, - у майбутньому потребуватиме чи не найбільше зусиль дослідників, бо вона не завжди повно паспортизована.

Як указує дослідниця, з чисто формальних підрахунків прикнижкової бібліографії в Збірнику Святослава 1073 року випливає, що великокнязівська бібліотека на період Святославового правління могла складатися з книжок, у яких міститься приблизно 430 творів близько 46-ти авторів.

Досі цей шедевр у науковій літературі розглядався як окремий. М.Пещак **уперше в українській науці пропонує підійти до Збірника як до елемента бібліотеки**, оскільки в джерелі є, вважає вчена, основний текст і першого, і другого томів, структурований по-дібно до сучасних книжково-бібліотечних класифікаторів: основний текст тому спочатку розбитий на великі рубрики. М.Пещак називає їх тематичними циклами. У межах кожного з них розміщено підрубрики, або підрозділи, тематичних циклів, і на самому нижньому рівні сегментації тексту маємо, що вияснила дослідниця, фрагменти, які вона до того визначала енциклопедичними статтями, з переліком конкретних авторів та їх творів.

Марія Пещак ставить питання, відповідь на яке мають дати наступні дослідження: «Чи не нагадує така структура Збірника якусь тематичну класифікацію в бібліотечній справі?»

Ярослав Мудрий був творцем, будівничим. Він прикрашав Київ новими церквами. Але особливо вражав своїм блиском і величчю Софійський собор, закладений на честь перемоги над печенігами, безпосередньо на місці герцю.

Під покровительством Софії ширилися монастирі. Серед ченців було чимало грамотних людей. Вони взялися за переписування книжок і тим самим сприяли розповсюдженню християнської просвіти на Русі.

Про історію і сьогодення Національного *заповідника «Софія Київська»* розповіла її директор Валентина Ачкасова.

Літопис доніс до нас хвалу Ярославу. У філософії цих слів - мудрість і правда життя: «Як один вспахає землю, інший посіє, а треті жнуть та їдять хліб, так Володимир вспахав та змягчив землю, тобто просвятив її хрещенням, Ярослав посіяв книжними словами серця вірних людей, а ми пожинаємо, приймаючи книжкове вчення».

Наталія Солонська,
к.і.н., зав. науково-видавничим відділом НБУВ

* Атена - богиня в столиці стародавньої Греції Атенах (Афінах).

© Солонська Наталія Гаврилівна, Київ, 1999